

EEN EERSTE INVENTARISATIE VAN DE TERRESTRISCHE MALACOFAUNA VAN HET HEITJE VAN KATHAM

[Verslagen van onderzoek en excursies i.h.k.v. het Atlasproject Nederlandse Mollusken 11]

door

H. K. Mienis

Iedereen is er waarschijnlijk wel eens langs gekomen, maar slechts weinigen weten van het bestaan: het Heitje van Katham. Jammer, want dit 2.7 ha grote natuurgebied onder de rook van Volendam verdient veel meer bekendheid. Ingesloten tussen de Zeddeweg en de Achterdichting ligt één van de juweeltjes van de Stichting "Het Noordhollands Landschap": een hoogveen eiland in een laagveen gebied. Volgens onderzoek van de botanicus Meijer (1949) is het één van de oudste Nederlandse veenheijtes. Gezien de dikte van het veenpakket valt het ontstaan van dit gebied terug te voeren tot omstreeks het jaar 1400. Een verlanding begon toen plaats te vinden van de Hovensloot; een proces dat trouwens nog steeds doorgaat.

Nergens in West Nederland vinden we zoveel heidesoorten bij elkaar: Struikheide (*Calluna vulgaris*), Dopheide (*Erica tetralix*), Kraaiheide (*Empetrum nigrum*), de voor hoogveen typerende Lavendelheide (*Andromeda polifolia*) en de genaturaliseerde Lepeltjesheide of Cranberry (*Oxycoccus macrocarpos*) (Meijer, 1949). Natuurlijk is er geen gebrek aan typische veenmossen, varens, orchideeën en andere voor veenvorming typische planten. Vroeger heeft men hier zelfs de Welriekende nachtorchis (*Platanthera bifolia*) en Parnassia (*Parnassia palustris*) aangetroffen. Het Heitje is zo bijzonder rijk aan plantensoorten, daar drie fases van veenvorming in het gebied onderscheiden kunnen worden. In het meest westelijke deel, tegenover de Alida-hoeve, komt veen op vaste ondergrond voor en heeft zich een Blauwgrasland-achtige vegetatie ontwikkeld met onder meer Tormentil (*Potentilla erecta*), Tandjesgras (*Sieglingia decumbens*) en het Moerasviooltje (*Viola palustris*).

Meer in de nabijheid van de Hovensloot hebben we te maken met een drijvend veen. Dit gedeelte is heel rijk aan mossen, hetgeen het een sponsachtig aspect geeft, ook omdat het boven het grondwaterniveau ligt. Tenslotte hebben we langs de oevers van het water te maken met een beginnende veenvorming (Paris, 1992).

Waar zo'n grote diversiteit aan plantengroei aanwezig is, moet ook het dierenleven interessant zijn. Het Moerasviooltje fungeert als voedselplant voor de Zilveren maan (*Argynnis selene*), een zeldzame Parelmoervlinder.

Vijf soorten amfibieën zijn waargenomen in dit gebied: de Kleine watersalamander (*Triturus vulgaris*), de Gewone pad (*Bufo bufo*), de Rugstreeppad (*Bufo calamita*), de "Groene" kikker (*Rana esculenta*-complex) en de Bruine kikker (*Rana temporaria*) (Schoorl, 1987). Over de zoogdieren zijn geen gegevens bekend maar de Noordse woelmuis (*Microtus oeconomus*) kan hier zeker verwacht worden.

Vondsten van zoetwatermollusken in de Hovensloot zijn verwerkt in de "Macrofauna-atlas van Noord-Holland" (Steenbergen, 1993). Volgens deze gegevens zouden op zijn minst 17 soorten voorkomen: Kleine diepslak (*Bithynia leachii*), Grote diepslak (*Bithynia tentaculata*), Vijverpluimdrager (*Valvata piscinalis*), Kapslak (*Acroloxus lacustris*), Gewone poelslak (*Lymnaea stagnalis*), Begroeiende poelslak (*Radix peregra*), Moeraspoelslak (*Stagnicola palustris*), Bronblaashoren (*Physa fontinalis*), Draaikolkschijfhoren (*Anisus vortex*), Riempje (*Bathynomphalus contortus*), Tractorwieltje (*Gyraulus crista*), Witte schijfhoren (*Gyraulus albus*), Gewone schijfhoren (*Planorbis planorbis*), Vlakke schijfhoren (*Hippeutis complanatus*), Posthorenslak (*Planorbarius corneus*), Erwtmossel (*Pisidium spec.*) en Gewone hoornschaal (*Sphaerium corneum*). Zo te zien ontbreekt er nog het één en ander aan deze lijst. Dit wordt allereerst veroorzaakt door het feit dat sommige soorten in deze atlas geheel ontbreken: Leverbotslak (*Galba truncatula*) en alle grote mossels (*Unio* en *Anodonta*), terwijl de Erwtmossels niet verder gedetermineerd werden. Over de terrestrische malacofauna van het Heitje van Katham schijnt niets bekend te zijn.

Hoewel het gebied niet toegankelijk is voor het publiek (Kluiters & Van Daalen, 1992), is op 15 oktober 1998 een poging gedaan tot een eerste inventarisatie van de landlakken. Op die dag bleek een groot deel van het riet en gras machinaal gemaaid te zijn.

Het verzamelen vond voornamelijk plaats aan de zuidzijde van het reservaat langs de Achterdichting, aan de noordzijde langs de Hovensloot en hier en daar in het centrale gedeelte rondom verspreid staande boompjes en struiken (Berk, Els, Wilg en Braam). De volgende 14 soorten konden geregistreerd worden: Leverbotslak (*Galba truncatula*), Slanke barnsteenslak (*Oxyloma elegans*), Langwerpige barnsteenslak (*Succinella oblonga*), Glanzende agaathoren (*Cochlicopa lubrica*), Fraaie jachthorenslak (*Vallonia pulchella*), Dwergpuntje (*Punctum pygmaeum*), Wegslak (*Arion rufus*), Grauwe wegslak (*Arion circumscriptus*), Ammonshorentje (*Nesovitrea hammonis*), Donkere glimslak (*Zonitoides nitidus*), Gevlekte akkerslak (*Deroceras reticulatum*), Kleine akkerslak (*Deroceras laeve*), Moeras-tolslak (*Euconulus alderi*) en Haarslak (*Trichia hispida*).

Alle soorten konden verwacht worden omdat de meesten karakteristiek zijn voor een moeras-achtig gebied (Mörzer Bruijns et al., 1959). De vochtigheid van het

gebied blijkt wel uit de vondst van de Leverbotslak aan de zijkant van enkele stenen in het Blauwgraslandje nabij de Achterdichting. Wat echter boven gezegd werd over de zoetwatermollusken: "zo te zien ontbreekt er nog het één en ander aan deze lijst", is zeer zeker ook van toepassing op de landslakken. Soorten als Dwergslak (*Carychium*), Korfslak (*Vertigo*) en nog enkele naaktslakken kunnen zeker in dit terrein verwacht worden.

Het potentieel van dit gebied ligt dan ook beslist hoger dan hetgeen blijkt uit de tot nog toe waargenomen mollusken. In de toekomst ben ik dan ook van plan om nogmaals een bezoek te brengen aan het Heitje van Katham. De nadruk zal dan gelegd worden op mogelijke verschillen in de samenstelling van de terrestrische malacofauna in de diverse veen-biotopen, en de aquatische malacofauna van de Hovensloot.

Mijn dank gaat uit naar mijn collega R.G. Moolenbeek (Zoölogisch Museum Amsterdam) voor het verstrekken van een deel van de geraadpleegde literatuur. Mijn verontschuldigen gaan uit naar "Het Noordhollands Landschap" voor het onrechtmatig betreden van het reservaat.

Summary

A first inventory of the terrestrial mollusca of "Het Heitje van Katham", a nature reserve in Noord Holland, the Netherlands. The reserve is a unique peat-moor in an otherwise peat-bog area. Its aquatic mollusca was already partly known. Here the first information is supplied concerning the terrestrial molluscs living in the reserve. A total of 14 different species were recorded; all are characteristic for swamps and marshes.

Geraadpleegde literatuur

- Kluiters, J. & F. van Daalen, 1992. Natuurgids het Noordhollands Landschap. 2de Ed. 160 pp. Schuyt & Co Uitgevers en Importeurs BV, Haarlem.
- Meijer, W., 1949. Het Heitje bij Katham een refugium in het West-Nederlandse veengebied. De Levende Natuur, 52 (7): 121-128.
- Mörzer Bruijns, M.F., C.O. van Regteren Altena & L.J.M. Butot, 1958. Nederland als een milieu voor landslakken (samenvatting). Basteria, 23 (suppl.): 163-174.
- Paris, P., 1992. Het Heitje van Katham. Noordhollands Landschap, 19 (2): 40-41.
- Schoorl, J., 1987. Amfibieën en reptielen in Noord-Holland. 47 pp. Prov. Bestuur Noord-Holland, Haarlem.
- Steenbergen, H.A., 1993. Macrofauna-atlas van Noord-Holland: verspreidingskaarten en responsies op milieufactoren van ongewervelde waterdieren. Basisinformatie, 7: 651 pp. Prov. Noord-Holland, Dienst Ruimte en Groen, Haarlem.

Adres van de schrijver:

Henk K. Mienis

National Mollusc Collection

Department of Evolution, Systematics & Ecology, Hebrew University

91904 Jerusalem, Israël